लम्बनप्रयोजनमाह । "तत्संस्कृतः पर्वविराम एवं स्फुटोऽसकृत् स ग्रहमध्यकालः" सि०शि० । "एवं यद्दर्शान्तकाले लम्बनमुत्पन्नं तद्वित्रिभलग्नादूनेऽर्के धनमतो दर्शान्तघटिकासु क्षेप्यम् । यदि वित्रिभादधिकेऽर्के जातं तदृणं दर्शान्तघटीभ्यः शोध्यम् । एवमसकृल्लम्बनसंस्कृताद्दर्शान्तकालाल्लग्नमानीय वित्रिभं च कृत्वोक्तप्रकारेण लम्बनं साध्यम् । तेन गणितागतो दर्शान्तः पुनः संस्कार्य्यः । एवं मुहुर्यावदविशेषः । एवं संस्कृतो दर्शान्तो ग्रहणमध्यकालो भवति । अत्रोपपत्तिः । अत्र चन्द्रकक्षाया आसन्नत्वाद्रविकक्षाया दूरत्वात् क्वर्धोच्छ्रिताद्द्रष्टू रविमण्डलगामि यत् सूत्रं तस्मादधश्चन्द्रोऽवलम्बितो दृश्यते तल्लम्बनम् । क्रान्तिवृत्ते परमोच्चस्थाने किल वित्रिभम् । तस्मादूनो यदा रविस्तदार्कादवलम्बितश्चन्द्रः पृष्ठतो भवति । चन्द्रो हि शीघ्रगतिः । शीघ्रे पृष्ठगते युतिरेष्या । अतो लम्बनं तिथौ धनम् । यदा वित्रिभलग्नादधिकोऽर्कस्तदा चन्द्रोऽवलम्बितोऽर्कादग्रतो भवति । शीघ्रेऽग्रगे युतिर्जाता लम्बनतुल्येन कालेनातस्तस्य लम्बनमृणम् । एवं लम्बनसंस्कृतो दर्शान्तो ग्रहणमध्यकालः स्यादित्युपपन्नम् । यदि त्रिज्यातुल्ययार्कदृग्ज्यया परमा भुक्त्यन्तरपञ्चदशांशतुल्या लम्बनलिप्ता ४८ । ४६ लभ्यन्ते तदेष्टयार्कदृग्ज्यया किमिति । फलं दृग्लम्बनकलाः । एवमनेनैवानुपातेन दृक्क्षेपाद्या लम्बनलिप्ताउत्पद्यन्ते ता अवनतिलिप्ताः ता भुजरूपाः । दृग्लम्बनकलाः कर्णः तयोर्वर्गान्तरपदं स्फुटलम्बनलिप्ताः । यतो दृङ्नत्यानयनेऽर्कदृग्ज्या कर्णो दृक्क्षेपो भुजः। अतो दृक्क्षेपाज्जनिताऽवनतिर्भुजः । स्फुटलम्बनलिप्ताः कोटिः । इदमखिलं गोले लम्बनोपपत्तौ कथितम् । तद्यथा । "यतः क्वर्धोच्छ्रितो द्रष्टा चन्द्रं पश्यति लम्बितम् । साध्यते कुदलेनातो लम्बनं च नतिस्तथा । इष्टापवर्तितां पृथ्वीं कक्षे च शशिसूर्य्ययोः । भित्तौ विलिख्य तन्मध्ये तिर्य्यग्रेखां तथोर्ध्वगाम् । तिर्य्यग्रेखायुतौ कल्प्यं कक्षायां क्षितिजं तथा । ऊर्ध्वरेखायुतौ खार्धं दृग्ज्याचापांशकैर्नतौ । कृत्वार्केन्दू समुत्पत्तिं लम्बनस्य प्रदर्शयेत् । एकं भूमध्यतः सूत्रं नयेच्चण्डांशुमण्डलम् । द्रष्टुर्भूपृष्ठगादन्यद्दृष्टिसूत्रं तदुच्यते । कक्षायां सूत्रयोर्मध्ये यास्ता लम्बनलिप्तिकाः। गर्भसूत्रे सदा स्यातां चन्द्रार्कौ समलिप्तिकौ । दृक्सूत्रालम्बितश्चन्द्रस्तेन तल्लम्बनं स्मृतम् । दृग्गर्भसूत्रयोरैक्यात् खमध्ये नास्ति लम्बनम् । अथ याम्योत्तरायां तु भित्तौ पूर्वोक्तमालिखेत् । ये कक्षे मण्डले ते तु ज्ञेये विक्षेपमण्डले । त्रिभोनलग्नदृग्ज्या या स दृक्क्षेपो द्वयोरपि । तच्चापांशैर्नतौ विन्दू कृत्वा वित्रिभसंज्ञकौ । प्राग्वद्दृक्सूत्रतश्चन्द्रवित्रिभस्य नतिर्नतिः । कक्षयोरन्तरं यत् स्याद्वित्रिभे सर्वतोऽपि तत् । याम्योत्तरं नतिः साऽत्र दृक्क्षेपात् साध्यते ततः। यत्र तत्र नतादर्कादधश्चन्द्रावलम्बनम् । तद्दृग्वृत्तेऽन्तरं चन्द्रभान्वोः पूर्व्वापरं तु तत् । पूर्व्वापरं च याम्योदग्जातं तेनान्तरद्वयम् । अत्रापमण्डलं प्राची तत्तिर्य्यग्दक्षिणोत्तरा । यत् पूर्व्वापरभावेन लम्बनाख्यं तदन्तरम् । यद्याम्योत्तरभावेन नतिसंज्ञं तदुच्यते । नतिलिप्ता भुजः कर्णो दिग्लम्बनकलास्तयोः । कृत्यन्तरपदं कोटिः स्फुटलम्बनलिप्तिकाः । परलम्बनलिप्ता ४८/४६ घ्नी त्रिज्या ३४३८ प्ता रविदृग्ज्यका । दृग्लम्बनकलास्ताः स्युरेवं दृक्क्षेपयोर्नतिः । गत्यन्तरस्य ७३१/२७ तिथ्यंशः ४८/४६ परलम्बनलिप्तिकाः गतियोजन ११८५९/४५ तिथ्यंश ७९०/३५ कुदलस्य यतो मितिः। स्युर्लम्बनकलानाड्यो गत्यन्तरलवोद्धृताः । प्रागग्रतो रवेश्चन्द्रः पश्चात् पृष्ठेऽवलम्बितः । शीघ्रेऽग्रगे युतिर्जाता गम्या पृष्ठगते यतः । प्राग्गणं तद्धनं पश्चात् क्रियते लम्बनं तिथौ । याम्योत्तरं शरस्तावदन्तरं शशिसूर्य्ययोः । नतिस्तथा तया तस्मात् संस्कृतः स्यात् स्फुटः शरः" प्रमि० ।

इदानीं सकृत्प्रकारेण लम्बनमाह । "त्रिभोनलग्नस्य नरस्त्रिभू १३ घ्नो दन्तै ३२ र्विभक्तः परसंज्ञकः स्यात् । लग्नार्कयोरन्तरकोटिदोर्ज्ये विधाय दोर्ज्यापरयोर्वियोगात् । स्वघ्नाद्युतात् कोटिगुणस्य कृत्या मूलं श्रुतिः कोटिगुणात् परघ्नात् । श्रुत्या हृताल्लब्धधनुःकलायास्तवाऽसवो लम्बनजाः सकृत् स्युः" सि०शि० । "त्रिभोनलग्नस्य यः शङ्कुः स त्रयोदशगुणो द्वात्रिंशद्भक्तः फलं परसंज्ञं भवति । दर्शान्तकाले यल्लग्नं तस्मादर्कोनाद्भुजकोटिज्ये साध्ये तत्र दोर्ज्याया अनन्तरानीतस्य च परस्य यो वियोगस्तस्माद्वर्गीकृतात् कोटिज्यावर्गेण युताद्यत् पदं स कर्णः । कोटिज्यापरयोर्घातात् तेन कर्णेन भक्ताद्यत् फलं तस्य चापे यावत्यः कलास्तावन्तो लम्बनासवः सकृदेव भवेयुः । अत्रोपपत्तिः । यदि त्रिज्यातुल्ये १२० वित्रिभलग्नशङ्कोः परमलम्बनज्यातुल्यगुणकेन त्रिज्या हरस्तदा त्रयोदशगुणकेन कः । फलं द्वात्रिंशत् । तस्य परसंज्ञा कृता । अधोऽधःस्थयोरपि चन्द्रार्कयोः क्रियोपसंहारार्थमन्यथा कल्पितं लम्बनक्षेत्रम् । तत्र